

KÜL TİĞİN YAZITININ ÇİNCE METNİ VE TERCÜMESİ¹

Tuba YALINKILIÇ**

Özet

II. (Kök)türk Kağanlığı Dönemine ait Kül Tigin yazıtı, Kutlug İltiş Kağan'ın oğlu Kül Tigin'in ölümü üzerine ağabeyi Bilge Kağan tarafından 732 yılında diktirilmiştir.

Kül Tigin yazıtının güney, doğu ve kuzey yüzlerinde (Kök)türk harfli Türkçe metin; batı yüzünde ise, Tang İmparatoru Xuan Zong tarafından yazılmış Çince bir metin bulunmaktadır.

Tang İmparatoru Xuan Zong'a ait Çince metin bugüne kadar pek çok araştırmacı tarafından yayımlanmıştır. Ancak söz konusu yayınların büyük bölümü Çince metnin orijinalini tam olarak yansıtmamakta ve yanlış anlaşılmalara da sebebiyet vermektedir.

Bu makalede mevcut tercümelerin tamamı da göz önünde bulundurularak Kül Tigin yazıtının Batı yüzündeki Çince metin yeniden okunup yorumlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kül Tigin yazıtının batı yüzü, Tang İmparatoru Xuan Zong, Çince metin.

CHINESE TEXT AND TRANSLATION OF THE KÜL TİĞİN INSCRIPTION

Abstract

The II. Turkish Khanate Inscription Kül Tigin was erected by his brother Bilge Kagan on the death of Kutlug İltiş Kagan's son Kül Tigin on 732.

There are Turkish texts in Turkish-letter on the south, east and north sides of Kül Tigin inscription, the west side has a Chinese text which was written by Tang Emperor Xuan Zong.

The Chinese text of Tang Emperor Xuan Zong has been published by many researchers till today. But the majority of these publications don't reflect completely the original of Chinese text, and also gives rise to misunderstandings.

With considering the translations in this article re-read and interpreted the Chinese text on west side of Kül Tigin inscription.

Keywords: The west side of Kül Tigin Inscription, Tang Emperor Xuan Zong, Chinese text.

¹ Bu çalışmanın her aşamasında bana yol gösterip yardımlarını esirgemeyen Çin Halk Cumhuriyeti Eski Çin Tarihi Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof. Dr. Luo XIN'e ve (Kök)türk Dönemi yazıtları ile (Kök)türk Dönemi hakkındaki bilgisinden, birikiminden ve arşivinden yararlandığım, bu makaleyi yazmama da vesile olan Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'a içten teşekkürlerimi iletiyorum.

** Doktora Öğrencisi; Pekin Üniversitesi, yalinkilictugba@hotmail.com.

Giriş:

Türk dilinin, edebiyatının ve tarihinin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Kül Tigin yazıtı, Moğolistan'da Höşöö Tsaydam Bölgesi'nde bulunmaktadır. Kül Tigin yazıtının üç yüzü (Kök)türkçe metinden; bir yüzü (batı yüzü) ise, Çince metinden oluşmaktadır.

Çince metin, (Kök)türk Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin'in vefatı üzerine 732 yılında Tang İmparatoru Xuan Zong tarafından yazdırılmıştır.

Çince metinde genel hatlarıyla Çin-Türk ilişkilerinden, Çin imparatorları ile Türk kağanları arasındaki yakın dostluktan, Türk kağanlarının başarılarından, saygın kişiliklerinden ve Kül Tigin'in vefatından bahsedilmektedir.

Fotoğraf: Cengiz ALYILMAZ

Kül Tigin yazıtının batı yüzündeki Çince metnin üst kısmından genel bir görüntü

(Foto: Dr. Cengiz ALYILMAZ)

Kül Tigin Yazıtının Çince Yüzü ve Türkçe Tercümesi:

故闕特勤碑 禦制禦書

Merhum Kül Tigin Yazıtı İmparatorun Dilinden

彼蒼者天，網不覆燾。

O mavi gök, yeryüzünü kaplayıp, her şeyi koruyup kollamıştır.

天人相合，寰寓大同，

Gök ve yer bir olup hayallerdeki güzel toplumu meydana getirmiştir.

Çin ve Türk anlayışında **天-gök** aynı öneme sahiptir. Bu kelimeyle her iki anlayış da yüceliği, hâkimiyeti, ululuğu işaret eder. Burada ise **天** kelimesiyle hükümdar kendisini işaret eder. Ona göre bütün insanlık birbirinin aynısıdır, birbirine eşittir; yalnız kendisi her şeyin üstündedir. Gökyüzü gibi her şeyin üzerindedir ve onlardan üstündür. Tüm insanlığın hükümrani kendisi olmasından ve herkesin aynı seviyede bulunmasından büyük bir birlik ve düzen oluşturulmuştur.

以其氣隔陰陽，是用別為君長。

Farklı diyarlarda yaşayan toplulukların, farklı hükümdarları olmuştur, her topluluğun kendi kağanı mevcuttur.

彼君長者，本□□□裔也，

Türklerin hükümdarı, aslında dört bir yana

Herkes aynı olsa da insanlar eşit olsa da insanların yaşamları, alışkanlıkları mekâna göre farklılıklar arz eder. Bu yüzden -aynı- insanoğlu dünyanın farklı yerlerinde farklı ülkeler kurmuştur. **阴ying** kuzeyde başka, **阳 yang** güneyde başka ülkeler kurmuşlardır.

彼bi burada, **那na** (o) anlamıyla **非唐人**'ı, Tang Hanedanlığı'ndan olmayanları işaret eder, "bu" Çinli ise, "o" Çinli olmayan, yani yabancıdır. Bu tabirle daha çok yönetimde bulunan kesim kastedilir.

首自中國，雄飛北荒，

Çin'den gelip kahramanca kuzey çoraklarına vardı.

來朝甘泉，願保光祿，則恩好之深舊矣。

Gan quan'deki saraya gelip selam durdu. Guanglu'yu koruma şerefine nail olmayı diledi. Böyle olursa dostane ilişkilerimiz elbette uzun soluklu olur.

(Kök)türk Kağanlığı'nın atalarının hepsi aslında Çin'den gelmedir (Çinlilere göre aslında tüm insanlık Çin'den gelmiştir). Zamanla kuzeye gitmiş ve kendileri yönetimler kurmuşlardır. Sonraları Tang Sarayı'na gelip hükümdara selam durmuş, “光祿” **Guang Lu Kalesi**'ni korumayı istemişlerdir. “恩好之深旧” **en hao zhi shen jiu** (*Dostane ilişkilerimiz elbette uzun soluklu olur.*) denilerek Tang hükümdarının Türklere beslediği sevginin derinliği ifade edilmiştir.

Buraya kadar anlatılanlar Tang Hanedanlığı öncesine ait bilgilerdir. Bundan sonraki kısımlarda Tang Dönemine ait hususlara yer verilir.

洎 我高祖之肇興皇業，太宗之遂荒帝載，文教施于八方，武功成於七德，

Gao Zu ülkeyi kurduğunda Türkler ile iyi olan ilişkilerimiz Tai Zong'un hükümdar olduğu zamanda fevkalade iyi hâle geldi. Kültürümüz dört bir yandaki memleketleri etki altına aldı, askerî alandaki muvaffakiyetlerimiz her yanda duyuldu.

彼或變故相革，榮號迭稱，終能代□□，□修邊貢。

Kuzey memleketlerinde hâkim güç sürekli değişti. Şimdi ise Türkler hâkim oldu. Nesil ...ebildi, imparatora saygıda kusur etmedi.

爰逮朕躬，結為父子，使寇虐不作，弓矢載橐，爾無我虞，我無爾詐，邊鄙之不□，□□之賴歟？

Benim zamanıma gelince, Türklerle baba oğul gibi olduk. Saldırıları, yağmalar, zulmetler dindi; ok ve yay kınına girdi. “Sen entrika çevirmedikçe, ben de hileye başvurmam”. Sınırdaki sükûnetin hâkim olmadığı tek unsur kalmamıştır, dayanağı bu değil midir?

İmparatorluk anlayışına göre -en başta belirtildiği gibi- Çin imparatoru her şeyin üzerindedir. Türk hakanlarıyla olan ilişkisi ise şöyledir:

Türk kağanı yalnızca kağan, imparator ise kağanların en büyüğüdür. Bu yüzden kendisini baba gibi görüp, diğer Türk hakanlarını oğul yerine koyar. Bu dönemde Bilge Kağan, kağan olduğuna göre o, oğuldur. Kül Tigin kağan olmamakla birlikte, kağanın kardeşi olduğu için imparator onu da kendi oğlu sayar.

İmparator Türk kağanına “Oğul” derken, esasında bir yaptırımı da ifade eder. Oğul, babaya itaatkâr olmalıdır. Dolayısıyla Türk kağanı Tang İmparatorluğu’na karşı gelmemeli, saygıda kusur etmemelidir.

君諱闕特勤，骨咄祿可汗之次子，今苾伽可汗之令弟也，

Adına yazıt diktiğim şahıs: Adı Kül Tigin, Kutluk Han’ın ikinci oğlu, bugünkü Bilge Kağan’ın (küçük) kardeşi.

孝友聞于遠方，威□懾□□俗，

Hürmeti, saygısı uzak diyarlarca bilinir. Heybeti yabancı memleketlerde korku salar.

“孝友” xiao you ifadesinde “孝” xiao ile babaya hürmet belirtilirken, “友” you ile ağabeye hürmet işaret edilir. Ağabeye olan hürmet, dostluk manası da içermektedir.

殊俗shu su ile yabancı yerler yani Çin’in direkt kontrolünde olmayan yerler kastedilmektedir. İmparator, kendini Türklerin babası olarak addedip, hakanın heybetinin saldığı korkudan kendine pay çıkararak, “Heybeti yabancı memleketlerde korku salar” ifadesini kullanmaktadır.

斯豈由曾祖伊地米施匍積厚德於上，而身克終之，

Bunun sebebi, atası olan İtimis Bey’in, uğruna ömür boyu mücadele ettiği ve koruduğı güzel ahlak değil midir?

祖骨咄祿頡斤行深仁於下，而子□□之，

不然何以生此賢也？故能承順友愛，輔成規略，

Büyükbabası Kutluk Erkin de daha sonra derin bir fazilet örneği sergilemiş ve oğlu da Yoksa nasıl böylesi irfan sahibi biri yetişebilirdi? Bu nedenle Kül Tigin, hürmet, dostluk ve sevgi dolu bir ahlak anlayışını miras bırakmış, Bilge Kağan’a hedeflerine ulaşmasında destek olmuştur.

北變眩雷之境，西鄰處月之郊尊撐梨之□□，

Kuzeyde Xuanleiler ile uzlaşmaya vardı, batıda Chu Yueeler ile komşu oldu. ...ya saygı besledi,ları kabul etti.

Bu cümleye göre, Tang Hanedanlığı’nın sınırlarını kimse ihlal edemez. Kuzeyde Türkler ancak onun sınırında olan **眩雷xuanleiler** kadar, batıda ise yine onun sınırında

olan 处月chuyuelere kadar gidebildi. Daha ileri gitmeleri mümkün değildi. Zira ilerideki topraklar Tang Hanedanlığı'na aitti ve geçilemezdi.

受屠耆之寵任，以親我有唐也

Tu Qi (Hunların hükümdarı)'nin mertebesine erişti. (Tang) Hanedanlığımızla yakın ilişkiler kurdu.

我是用嘉爾誠績，大開恩信。而遙圖不騫，促景俄盡，永言悼惜，疚於朕心。且特勤，可汗之弟也。可汗，猶朕之子也。父子之義，既在敦崇，兄弟之親，得無連類，俱為子愛，再感深情。是用故製作豐碑，發揮遐壤，使千古之下，休光日新。

Fakat maalesef bu güzel vakitler âdeta güneş ışığı gibi, kısa bir süre görünüp bir anda kayboldu. Her yanı ebedî bir hüznün ve yas kapladı. Ölümünden ötürü çok büyük bir acı duymaktayım. Bununla birlikte kağanın kardeşi Kül Tigin de kağan da benim oğlum gibidir. Mademki baba-oğul arasındaki bağ bu denli sağlam; ağabey ve kardeş arasındaki bağ da aynı olamaz mı? Hepsi de babanın oğluna beslediği sevgidir, daha da içtendir. Bu nedenle bu muhteşem yazıtı dikerek, binlerce yıl sonra dahi namı devam etsin diye irak topraklarda Kül Tigin'i methettim.

Fotoğraf: Cengiz ALYILMAZ

Kül Tigin yazıtının batı yüzündeki Çince metnin alt kısmından genel bir görüntü

(Foto: Dr. Cengiz ALYILMAZ)

詞曰：

沙塞之國，丁零之鄉。雄武郁起，于爾先王。爾君克長，載赫殊方。爾道克順，謀親我唐。孰謂若人，網保延長。高碑山立，垂裕無疆。

Methiyede der ki:

Çölün ve kumların ülkesi, Tinglinlerin memleketinde, ataların kahramanca boy göstermişti. Kuzeydeki milletlerin hükümdarı olup, üstün başarılar elde etmişti. Sizler, Hanedanlığımıza itaat etmeyi biliyorsunuz. Bu nedenle ilişkilerimiz çok iyiydi. Maalesef böyle bir insan uzun ömürlü olamadı. Bu muhteşem yazıtı diktim ki, bir dağ gibi dimdik ayakta durarak, güzel ahlakını nesilden nesile anlatmaya, seni övmeye devam etsin.

大唐開元廿年歲次壬申，七月辛醜朔，七日丁未建。

Yazıt, Yüce Tang İmparatoru Xuan Zong'un yirminci saltanat devresi yedinci ayının yedinci gününde yazılmıştır.

Kaynaklar:

- ALYILMAZ, C. (2003). Köl Tigin Yazıtına Yapılan Eklemeler Üzerine. *Orkun Dergisi*, 59, 24-27.
- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara.
- 岑仲勉 《突厥集史》，中华书局2004，第827-828页 (Cen Zhong Mian, (2004). *Türk Tarihi*). Zhong Hua Yayınevi.
- ORKUN, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara.
- ÖLMEZ, M. (2013). *Orhon Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin Çeviri Sözlük*. Ankara.
- SCHLEGEL, G. (1892). *La Stèle Funéraire du Teghin Giogh et ses Copites et traducteurs Chinois, Russes et Allemands*. Helsinki.
- SHIRATORI, K. (1899). *Die Chinesische Inschrift auf dem Gedenkstein des K'üe-t'e-k'in am Orkhon*. Tokyo.